

SUMARI

<i>Presentació</i> , Els Marges.....	11
<i>Una nació sense Estat, un poble sense llengua?</i> , Joan A. Argente, Jordi Castellanos, Manuel Jorba, Joaquim Molas, Josep Murgades, Josep M. Nadal i Enric Sullà.....	15
<i>Universalitat i particularisme</i> , Els Marges	33
<i>De re urbana i De re rurali, un altre cop?</i> , Víctor Mar- tínez-Gil	36
<i>Els ben cofats... i els altres</i> , Úrsula Guiteres i Prat.....	46
<i>Tres olimpíades després (o allò que va d'un “manifest” a un “pamflet”)</i> , Josep Murgades.....	53
<i>El patrimoni cultural i literari</i> , Els Marges	79
<i>Sobre literatura i sobre l'ensenyament de la literatura. Les raons de Settembrini</i> , Maria Campillo	83
<i>La immersió subtil (de bo de bo!)</i> , Els Marges	93
<i>Tothom/Totdon (o Totdon/Tothom?)</i> , Els Marges	96
<i>País amb síndrome adàmica</i> , Els Marges	100
<i>Literatura catalana: entre la mercantilització i la funcio- narització?</i> , Els Marges	102
<i>En Pla hi va sense abric i en Puig tot despullat</i> , J. Rost i Casademunt	105
<i>El crèdit de la desliteratura</i> , J. M. Margenés	125
<i>Papers vells, papers mullats?</i> , Els Marges	132

<i>Sobre la (in)utilitat dels estudis de filologia</i> , Els Marges	135
<i>Una cultura sense memòria?</i> , Els Marges.....	138
<i>1906-2006: el centenari amnèsic</i> , Els Marges	141
<i>Esbarrats de riure davant l'(in)esborrable esguerro</i> , Quico Baixadas de l'Abadia	144
<i>Literatura: l'opció voluntària però exigent</i> , Els Marges.....	154
<i>Didacticopedagogicopedeuticodocent (?)</i> , Els Marges	157
<i>Una tradició redescoberta, una cultura maltractada</i> , Jordi Marrugat	160
<i>Cultura de subvencions o polítiques de cultura</i> , Els Marges	184
<i>En la mort de Carles Riba</i> , Els Marges	187
<i>Dels "imparables" als "descarats"... i la resta és literatura?</i> , Els Marges	190
<i>Penes d'estudi perdudes. Notes al marge del nou Diccionari de la literatura catalana</i> , Jordi Marrugat	193
<i>L'hora del telespectador</i> , Els Marges.....	228
<i>Benvingut adeu d'un déu (o era Déu i no ho sabíem?)</i> , Josep Murgades.....	231
<i>Cacera de bruixes en la cultura catalana. Notes al marge d'Escriure després</i> , Jordi Marrugat	240
<i>Una literatura en crisi, un país sense cultura?</i> , Els Marges.....	278
<i>Matant tot el que és gras (com ara la literatura)?</i> , Els Marges....	304
<i>Qui fa un test, en fa dos (o de la pertinaç pretensió de no marcar-se amb mitja màniga)</i> , Quico Baixadas de l'Abadia	308
<i>Carta (des)esperançada als (des)amics espanyols</i> , Josep Murgades	314
<i>Objecció de llengua</i> , Els Marges	320
<i>"Si bé tenir educació no ho és tot, no tenir-ne és el no-res"</i> , Els Marges	333
<i>Josep Carner i nosaltres</i> , Jordi Marrugat	338

<i>Una era sense consciència literària</i> , Els Marges.....	364
<i>“Operació Platea”: uns quants apunts sobre alguns problemes estructurals de la programació teatral actual</i> , Maria More- no i Domènech.....	369
<i>—Quins són els teus pronoms?, va preguntar elli</i> , Els Marges	394

PRESENTACIÓ

Els Marges és molt més que una revista. Al llarg dels seus cinquanta anys d'història s'ha constituït i desenvolupat com un projecte cultural heterogeni, però amb uns fonaments fermes assentats sobre la convicció permanent del valor capital que tenen la llengua i la literatura en qualsevol societat. Per això ha defensat sempre la necessitat de construir-les, llengua i literatura, mitjançant el saber, la raó i el discerniment que només poden donar els coneixements específics, integrats i progressivament augmentats.

La societat catalana ha canviat molt al llarg de les dècades que van del 1974 a l'actual 2024. S'hi han produït un nou règim polític, formes culturals i d'organització social diferents o epistemologies inèdites que, en la seva constitució i els seus canvis, han mantingut una relació d'interdependència substancial i transformadora amb la llengua i la literatura. Aquestes també han anat desenrotllant-se, canviant i reconfigurant-se de manera interna en funció dels nous contextos i les noves llesves que s'hi han anat incorporant. Durant el darrer cinquantenari, *Els Marges* ha participat activament de tots aquests fenòmens. Ho ha fet des de la posició d'una consciència crítica amb la societat, la política, l'educació i la cultura sempre que calia cridar l'atenció sobre el que hi passava en relació amb les qüestions lingüístiques i literàries que els són intrínseques.

Aquest llibre és una antologia de les intervencions que des d'*Els Marges* s'han fet en aquest sentit. Per tant, no és un llibre amable,

sinó més aviat antipàtic. Perquè no vol ser complaent, sinó combatiu. *Els Marges* ha estat un espai de llibertat per al pensament crític i per això s'hi han publicat molts textos incòmodes com els que avui recollim. Són articles de denúncia i batalla que han assenyalat, amb l'objectiu de modificar-los, errors, tares, despropòsits, actuacions malintencionades a gratcient o a la insabuda. No sempre, anàvem a dir gairebé mai, han provocat la reflexió col·lectiva que buscaven ni han tingut l'efecte transformador desitjat. És probable que tampoc no sempre s'hagin plantejat amb ple encert en tots els seus aspectes argumentatius i retòrics. Però sempre han estat escrits des del coneixement i el raonament explícits que els fan debatibles —i, si molt convé, rebutjables. Moltes vegades els problemes que es denunciaven tenen les arrels no tant, com sovint s'ha volgut fer creure, en un enemic extern, una causa boirosa o un enigma irresoluble, sinó en motius i noms ben concrets pertanyents al sistema politicocultural català. Aquí s'enumeren i s'anomenen amb la precisió que cal per no caure en les vaguetats insolubles o els planys pels mals ineluctables, i fer propostes clares de reforma. Això, és clar, ha generat malentesos, ferides i animadversions que lamentem. Però també deplorem que hagin contribuït a silenciar o desviar els debats que es proposaven. Com, entre altres sentits, ja exposava el títol ribià escollit, *Els Marges* va ser creada amb la voluntat d'ocupar un espai no central en la mesura que això dona llibertat. Conseqüentment, no s'ha associat mai a cap institució, pública o privada, de manera que pogués coartar-li aquesta independència. Ha estat un projecte que ha volgut dir i fer allò que creia amb plena autonomia de judici. Aquesta és una de les seves forces, malgrat que potser també una de les seves inevitables debilitats. Fa que massa sovint sigui dura la continuïtat duradora. Fa que sigui fàcil silenciar-lo i ignorar-ne tot allò que podria contribuir a fer-nos un país millor. Però, per ara, aquí seguim, cinquanta anys després i disposats a donar guerra almenys cinquanta anys més.

Els textos que es recullen en aquesta antologia provenen majoritàriament de dues seccions ja històriques de la revista. Prime-

ra, l'editorial. És l'article, generalment breu, que obre la revista. Acordat, redactat i signat per tots aquells que en són membres de la redacció en el moment en què es publica —i, per tant, per la revista com a projecte col·lectiu—, es posiciona respecte d'alguna qüestió lingüística, literària o cultural d'actualitat. Segona, la secció "Al marge", que recull textos habitualment combatius escrits, però, a títol individual. No expressen necessàriament opinions compartides per tota la redacció de la revista que, en aquest cas, dona suport al tema que tracten i al debat que generen, més que no pas a les formulacions concretes que s'hi fan —amb les quals, però, pot estar també d'acord. Per això trobareu tot seguit articles signats amb noms personals i d'altres que, provinents dels editorials, són signats, tot simplement, amb el nom de la revista.

Tots ells, però, han estat triats perquè ofereixen, en conjunt, un retrat crític molt sòlid dels darrers anys de construcció democràtica del país. El títol que els engloba, mitjançant el recurs a la referència literària que els és tan grat, condensa allò que ha definit la mena de pensament crític d'*Els Marges*: l'actuació sobre el que és amb la vista posada al que es voldria que fos; l'orientació racional cap a allò utòpic; la posició als límits del que existeix com a realitat i el que ho fa com a idea. A la ratlla del desig ens movem sempre que intentem transformar el món. És allà on es troba instal·lada la crítica cultural d'*Els Marges*.

ELS MARGES

UNA NACIÓ SENSE ESTAT, UN POBLE SENSE LLENGUA?

Ans que la nit final em sigui a punt,
al fatídic avui tombo la cara;
tan envilit, em sembla ja difunt.

I un nou esclat de fe m'anima encara,
i torno, cor batent, a la llum clara
per galeries del record profund.

JOSEP CARNER, "Lleialtat"

I

La situació de conjunt de la llengua catalana resulta, de molt, força més precària i inquietant avui dia que no pas durant el transcurs dels decennis immediatament anteriors.

Aquesta paradoxa implacablement real i tràgica neix del fet que, en l'actualitat, la societat catalana viu en una estructura estatal que aspira a equiparar-se a la vigent dins les democràcies burgeses occidentals i compta, alhora, amb uns organismes institucionals teòricament representatius —entre els quals de moment una delegació governamental relativament autònoma—, mentre que, tot al llarg de vora els quaranta anys precedents, en canvi, aquesta societat va veure's sotmesa a una dictadura que fixava entre els seus objectius primordials l'exterminació, mitjançant la repressió més brutal i directa —al començament— o mitjançant l'ofec i l'alienació sistemàtica —en les èpoques posteriors—, de qualsevol vestigi de la llengua, la cultura i la consciència nacional de Catalunya.

Que sigui justament després dels primers assaigs liberalitzadors empresos per tal de superar la dictadura quan hom constati alarmat —però amb la lucidesa que permet la perspectiva històrica disponible— que la llengua i la cultura catalanes es troben més que mai amenaçades de mort, és un fenomen que requereix explicacions i anàlisis que permetin d’esbrinar com s’ha arribat a la situació present, si aquesta situació constitueix o no el preàmbul d’un estat definitivament agònic de la llengua i la cultura de tot un poble, i si s’albiren possibilitats històricament viables de redreçament per al futur. (Un futur, d’altra banda, que només pot ser immediat, car, si no, les generacions venidores, en el supòsit que mostrin algun interès per la llengua secular, caldrà que parteixin de pressupòsits semblants als adoptats pels jueus per tal de “vivificar” i d’“implantar” dins l’actual Estat d’Israel la llengua de llurs avantpassats.) En tot cas, és sempre d’esperar que unes quantes reflexions crítiques, lluny de desfermar angoixosos espectres apocalíptics, contribuïran més aviat a desemmascarar triomfalismes suïcides i a restituir la magnitud del problema als seus límits precisos i punyents.

II

Quan el règim franquista aconsegueix el poder i implanta arreu de l’Estat el nou ordre, Catalunya, derrotada en l’àmbit material i en l’humà, compta amb un grau de conscienciació nacional suficient, si més no, per resistir la virulència dels atacs del nou règim contra la llengua i la cultura catalanes. Aquests atacs, traduïts en tota mena de mesures prohibitives sobre l’ús de la llengua en qualsevol classe de manifestacions orals i impreses, no bastaran per a impedir que, en general, els catalans continuïn servint-se habitualment de llur llengua i només aconseguiran, de moment, de frenar el procés de normalització funcional —administrativa, política, cultural, etc.— del català emprès anteriorment per la Mancomunitat i per la Generalitat i de consolidar novament, amb tota la força d’una llei a punta de

baioneta que no deixava lloc a cap altra mena d'opció, l'anomalia lingüística ja iniciada pràcticament al segle XVI: llengua parlada català / llengua escrita castellà, és a dir: espanyol. El català continuarà essent, doncs, el mitjà de comunicació verbal de la major part de la població —llevat dels integrants de les forces d'ocupació espanyoles i dels grups autòctons assimilats als interessos del nou Estat—, mentre que l'espanyol es reafirmarà en qualitat de mitjà de comunicació escrita, forçadament admès per tota la societat catalana.

Entès en tant que sistema polític repressor de la nació catalana, el franquisme no hauria estat gaire més destructor, en ell mateix, del que ho havien estat en llur moment respectiu anteriors onades annexionistes espanyoles, com ara les desencadenades arran de la revolta dels segadors, la guerra de successió, el liberalisme jacobí o la dictadura primoriverista. És a dir, el franquisme actua només amb els procediments primaris i expeditius de la prohibició i de la subsegüent persecució, però es mostra totalment incapaç de dur a terme els seus objectius destructors i, alhora, de crear una política cultural i lingüística prou consistent i atractiva perquè les capes majoritàries de la intel·ligència i de la societat catalanes s'avinguin de grat a l'espanyolització i a renunciar, doncs, a la llengua i a la cultura pròpies. Entès, però, en tant que un període en el transcurs del qual, sota unes condicions hostils per a una Catalunya impossibilitada d'autoregir-se, s'esdevenen tota una sèrie de ràpides i fonamentals transformacions —en més o menys estreta relació amb les condicions històriques que fan que igualment n'experimentin de semblants, en el mateix lapse cronològic, la resta de la humanitat i, especialment, les societats occidentals—, les quals alteren com mai les estructures socioeconòmiques i demogràfiques de l'Estat espanyol, el franquisme constitueix, sense cap mena de dubte, per a la llengua i la cultura catalanes, una maltempsada d'incalculable transcendència.

A grans trets, i deixant de banda aquells fets que, amb variacions determinades per a cada moment històric, distorsionaven certs usos

lingüístics des del segle XVI, els canvis produïts durant el franquisme amb una més directa incidència sobre la llengua catalana són:

a) la liquidació de les institucions pròpies;

b) la modificació de l'estructura demogràfica esdevinguda amb les immigracions obreres en massa, i

c) la uniformització del sistema de vida i de la cultura, general en el món capitalista després de la guerra de 1939-1945.

a) La instauració del franquisme comportà, sense que els esforços fets en el món de l'exili i de la clandestinitat arribessin a compensar-ho, la desaparició pública de tot l'aparell institucional propi de Catalunya (el pedagògic i, entre d'altres, el polític, el social, el cultural, el sindical i el recreatiu), en el qual es basava la normalització lingüística i cultural que havien vehiculat la Mancomunitat i la Generalitat.

Amb això es produí la desaparició de l'ús públic del català (perquè les noves institucions imposades pel franquisme eren espanyoles i amb voluntat espanyolista) i dels corresponents nivells lingüístics (llengua de la burocràcia, de la publicitat, etc.), fets que, òbviament, crearen una imatge diglòssica (i, per tant, una ideologia que implicava un comportament diglòssic) que ha afectat, en primer lloc, la població autòctona catalana; en segon lloc, també la població recentment immigrant: d'una banda, aquest sector de la població deixà de trobar aquelles institucions —sindicats, ateneus, centres recreatius, CADCI, etc.— que, abans del 1936, contribuïen a la seva integració; de l'altra, es trobà amb una situació que en uns casos refermava el seu espanyolisme i en d'altres, potser la majoria, els obligava a l'espanyolització.

b) El 1939, la guerra i l'exili polític produïren un buit en el cos social de Catalunya que a poc a poc va ser omplert per una primera immigració. A partir del tombant dels anys quaranta i cinquanta, quan la dinàmica de Catalunya i el País Basc desborda la política restrictiva i centralitzadora del règim franquista, els moviments mi-

gratoris d'espanyols, expulsats de llurs llocs d'origen per la misèria i atrets a Catalunya per la necessitat de mà d'obra, esdevenen un corrent inestroncable i ascendent. Encara tot al llarg dels anys cinquanta la integració lingüística de bona part dels immigrants es fa possible en la mesura que el català, malgrat la seva exclusió de la vida pública, s'associa amb els estatus socioculturals més elevats i és, en definitiva, la llengua de la majoria de la població. Després, però, a mesura que van sorgint barriades senceres habitades per immigrants i, sobretot, a partir del Pla d'Estabilització (1959) i de l'arribada posterior de la televisió, òbviament emesa tan sols en la llengua oficial de l'Estat franquista, la integració esdevé impracticable i ja només es dona en comptats casos individuals motivats per raons voluntaristes. L'alt índex de natalitat de la massa immigrant espanyola provoca un espectacular increment demogràfic que tendeix a anivellar la composició nacional de la societat del Principat, alhora que se susciten noves necessitats que comporten la creació dels serveis corresponents, molts dels quals es troben ja en mans d'immigrants, que inicien així la seva promoció vers estatus socioeconòmics més elevats. Apareixen capes socials mitjanes de mentalitat i llengua espanyoles, absolutament al marge de les realitats històriques i culturals del país.

c) A la destrucció de la infraestructura institucional pública i als canvis demogràfics —emigració política del 1939, immigració dels anys quaranta-seixanta—, cal afegir-hi un tercer factor distorsionador: la uniformització creixent del món capitalista produïda, a partir de la Segona Guerra Mundial, sota els auspicis polítics, econòmics, científics i tecnològics dels Estats Units d'Amèrica del Nord. La distorsió afecta tot el sistema de vida —menjar, vestir, viatjar, etc.— i, lògicament, afecta tota la cultura. La llengua d'expressió científica o la llengua de relació internacional en tots els països del bloc —i, fins i tot, en països del bloc socialista o del tercer món— és ara l'anglès. I, així, totes les cultures nacionals es limiten a traduir o, en tot cas, a fer síntesis de divulgació en la pròpia llengua. Altrament, la cultura popular, que fins al tombant de segle havia tingut a tot arreu unes

característiques nacionals pròpies, és substituïda per una de nova, potenciada i, alhora, condicionada pels avenços tecnològics, que és tot simplement la traducció de la produïda en anglès i, més encara, de la produïda als EUA. A Catalunya, on, per raons de tipus sovint comercial, s'havia tendit a vehicular en llengua espanyola la cultura científica —investigació, manuals de divulgació— i algunes formes de la cultura popular —novel·la de fulletó, melodrama, revista musical, cinema, còmics, etc.—, a partir de la instauració del règim franquista, que és, de fet, quan es fixen d'una manera definitiva els nous models, aquests s'hi vehiculen d'una manera exclusiva. Aquesta traducció i aquesta vehiculació, insinuades abans del 1939 i imposades, després, per la força de les armes, contribueixen en gran manera a esborrar el grau de consciència de la pròpia identitat, que, malgrat tot, havia resistit les pressions de la immediata postguerra.

En aquest sentit, el cinema i els mitjans de comunicació de massa, molt especialment la ràdio i la TVE, juguen un paper decisiu en l'alteració de les estructures lingüístiques de la societat catalana. Si la massa immigrant constitueix, en principi, un factor passiu d'espanyolització, la ràdio i la TVE, atesa llur ubiqüitat i el fet d'erigir-se en el més influent portaveu del règim franquista i de la subsegüent monarquia de cara a l'opinió pública, esdevé un activíssim factor espanyolitzador. Només amb referència al fet lingüístic, es pot dir que distorsiona l'estructura i l'ús de la llengua dels catalans i que alhora augmenta el prestigi de la llengua oficial. (L'aparició, pels mateixos anys, d'un fenomen amb valor de *mass media*, propi i específic dels Països Catalans, com ara la Nova Cançó, no és ni de molt suficient per contrarestar l'abast i els efectes de la ràdio i la TVE, entre d'altres raons perquè aquesta gaudeix òbviament d'una difusió molt més àmplia i revesteix un aparent caràcter interclassista i neutre, mentre que la Nova Cançó s'adreça a un públic molt concret i parteix d'unes inequívokes actituds d'oposició a la dictadura.)

© del text: Els Marges, 2024
© d'aquesta edició: Pagès Editors, SL, 2024
Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: setembre de 2024
ISBN: 978-84-1303-565-9
DL: L 536-2024
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL
www.bobala.cat

— impès a **lleida** —

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.